

Kvalitetsgranskning
Rapport 2011:3

Samhällskunskap i gymnasieskolan

En kvalitetsgranskning av undervisningen i Samhällskunskap A
på tre yrkesförberedande program

Skolinspektionens rapport 2011:3
Diarienummer 40-2010:30
Stockholm 2011
Foto: Ryno Quantz

Innehåll

1. Sammanfattning	6
2. Inledning	8
3. Granskningens resultat	10
3.1 Undervisningen inriktas mot målen att sträva mot	10
3.2 Undervisningen utgår endast till viss del från programmålen	12
3.3 Undervisningen utgår inte alltid från varje elevs förutsättningar och behov	15
3.4 Hur likvärdig är bedömningen?	20
3.5 Avslutande diskussion	21
4. Syfte och frågeställningar	25
5. Metod och genomförande	28
6. Referenser	32
7. Bilagor	33

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag av regeringen att utföra kvalitetsgranskningar av skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av en verksamhets kvalitet inom ett avgränsat område. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer. Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i en övergripande och sammanfattande rapport.

Denna rapport redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av 38 gymnasieskolors samhällskunskapsundervisning. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Granskningen visar att målen att sträva mot genomsyrar undervisningen och att lärarna ger eleverna möjligheter att påverka kursens innehåll, arbetssätt och redovisningsformer. Måluppfyllelsen i Samhällskunskap A i de granskade skolorna följer generellt sett mönstret på nationell nivå — den är lägre på de yrkesförberedande än på de studieförberedande programmen. I cirka hälften av de granskade skolorna når samtliga elever på bygg-, fordons- och industriprogrammet målen för kursen. Flertalet av eleverna når emellertid endast nivån Godkänt och på många av de granskade skolorna når inga av eleverna på de granskade programmen nivån Mycket väl godkänt.

En av orsakerna till att måluppfyllelsen inte är högre kan vara för lågt ställda förväntningar på elevernas förmåga och ambition både från eleverna själva men också från deras lärare. En annan orsak kan vara att lärarna inte i tillräcklig utsträckning lyckas göra undervisningen meningsfull för eleverna genom att låta elevernas studieinriktning påverka utformningen av kursen. Granskningen visar också att skolornas insatser för elever som riskerar att inte nå kursens mål är otillräckliga.

Medarbetare från Skolinspektionens samtliga regionala avdelningar har medverkat i granskningen. Avdelningen i Linköping har ansvarat för granskningen och Allan Westerdahl har varit ansvarig enhetschef. Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Eleonor Duvander som tillsammans med Ronny Högberg utarbetat rapporten.

Referenspersoner från universiteten i Göteborg, Karlstad och Linköping samt Skolverket har bidragit med kunskaper och synpunkter på frågeställningar och slutsatser under arbetets gång. I bilaga redovisas referenspersoner.

Stockholm 2011

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Agneta Sandén
Avdelningschef

1 | Sammanfattning

Den här granskningen handlar om undervisningen i ämnet samhällskunskap i gymnasieskolan. Granskningen tar sin utgångspunkt i måluppfyllelsen, mätt genom betyg, i kursen Samhällskunskap A.

Bilden är tydlig och återkommer även i övriga kärnämnen — elever på yrkesförberedande program når inte målen i samma utsträckning som elever på studieförberedande program och få elever på yrkesförberedande program når så långt som möjligt betygmässigt, det vill säga får betyget Mycket väl godkänt.

Den centrala frågeställningen i denna granskning är om undervisningen i samhällskunskap på yrkesförberedande program är ändamålsenlig och ger eleverna möjlighet att nå målen. Skolinspektionen har därför granskat om undervisningen utgår från ämnets mål att sträva mot samt från programmålen. Vi har också granskat hur lärarna anpassar undervisningen efter elevernas förutsättningar och behov samt hur lärare och rektorer arbetar för att säkerställa en likvärdig bedömning av elevernas förmågor och kunskaper.

Granskningen har omfattat 38 gymnasieskolor i hela landet, såväl kommunala som fristående. Det handlar inte om ett representativt urval av skolor utan rapporten beskriver hur det ser ut i just de 38 utvalda skolorna. I varje skola har Skolinspektionen deltagit i lektioner i kursen Samhällskunskap A på bygg-, fordons- och industriprogrammet. Vi har också intervjuat elever och lärare på dessa program som läser respektive undervisar i Samhällskunskap A samt skolornas rektorer. Dessutom har vi genomfört en analys av skriftliga prov och inlämningsuppgifter.

De viktigaste resultaten från granskningen sammanfattas här nedan:

- **Undervisningen inriktas mot samhällskunskapsämnets mål att sträva mot.** Trots att samhällskunskapslärarna framförallt utgår från målen att uppnå i kursplanen och betygskriterierna vid planeringen av undervisningen så visar intervjuer med elever och lärare samt lektionsobservationer att målen att sträva mot är framträdande i undervisningen. Detta innebär bland annat att eleverna får möjlighet att omfatta och praktisera demokratins värdegrund. Likaså ger undervisningen eleverna möjlighet att utveckla förmågan att formulera frågor, argumentera och uttrycka ståndpunkter.
- **Undervisningen utgår inte i tillräcklig utsträckning från programmålen.** Samhällskunskapsundervisningen skulle kunna uppfattas som mer meningsfull av eleverna på de granskade programmen om karaktärsämnena i större utsträckning bidrar med innehåll till undervisningen. En förutsättning för detta är att samhällskunskapslärarna samverkar med karaktärsämneslärarna. På flera granskade skolor är emellertid de organisatoriska förutsättningarna för samverkan mycket bristfälliga. Rektorer är sällan pådrivande utan samverkan sker på enskilda lärares initiativ.
- **Undervisningen individanpassas inte i samtliga skolor.** Generellt sett utgår undervisningen från lärarnas insikt om elevernas förkunskaper och ambitioner vad gäller samhällskunskapsämnet. Undervisningen utgår även från de synpunkter och önskemål som eleverna framför i samband med planeringen och utvärderingen av undervisningen. I några skolor finns emellertid en risk för att undervisningen inte stimulerar varje elev att utvecklas så långt som möjligt. Anledningen till detta är att undervisningen utgår från lärarens uppfattning att eleverna som grupp inte är särskilt intresserade av ämnet och är nöjda med att nå betyget Godkänt.
- **Insatser behövs för en bra stödundervisning.** Fler elever kan nå målen om rektorerna ser till att eleverna ges adekvat stöd. I de granskade skolorna finns vissa möjligheter till stöd. Dels försöker samhällskunskapslärarna ge stöd i den ordinarie undervisningen. Dels har skolorna ofta en gemensam lokal där stöd erbjuds. Lokalen är bemannad, men sällan med lärare i just samhällskunskap. Stödformen bygger på att eleverna själva tar ansvar för att utnyttja resursen. Går inte eleven dit så uteblir stödet. Åtgärdsprogram utarbetas i regel endast om det finns en större problematik avseende elevens studiesituation.

2 | Inledning

Av studier har det framgått att ungdomar i Sverige har goda kunskaper inom området demokrati- och samhällsfrågor i ett internationellt perspektiv. Det finns emellertid skillnader i resultat mellan elever på olika gymnasieprogram.

När programgymnasiet infördes i början av 1990-talet var en av de stora förändringarna den ökade omfattningen av gemensamma ämnen, nu benämnda kärnämnen. Samhällskunskap är ett av åtta kärnämnen och ingår därför i samtliga gymnasieprogram. Utbildningen i ämnet samhällskunskap syftar till att med demokratin som värdegrund bredda och fördjupa elevernas kunskaper om nutida samhällsförhållanden och samhällsfrågor. Ämnet syftar vidare till att ge eleverna ökade förutsättningar att aktivt delta i samhällslivet och en beredskap att hantera förändringar i samhället.

Till skillnad från ämnen som matematik och fysik finns relativt få studier som belyser svenska elevers kunskaper i samhällskunskap i ett internationellt perspektiv. Den senaste undersökningen inom området på gymnasienivå, "Ung i demokratin", genomfördes år 2000 och ingår i den internationella studien "The IEA Civic Education Study".¹ Studiens syfte har varit att kartlägga och analysera ungdomars kunskaper, attityder och engagemang i samhälls- och demokratifrågor. I rapporten "Ung i demokratin, gymnasieelever" sammanfattas resultaten avseende svenska gymnasieelevers kunskaper om demokrati och samhällsfrågor:

"Resultaten i denna studie tyder på att en majoritet av gymnasieeleverna har goda kunskaper om demokrati, såväl i termer av ren faktakunskap som utifrån förmåga att tolka politiska budskap och förstå ekonomiska samband. Sett utifrån antal rätt svar på det kunskapsprov eleverna fick göra i samband med undersökningen är männen och kvinnorna lika kunniga om demokrati. Männen klarar dock i större utsträckning än kvinnorna frågor om ekonomi, medan kvinnorna i större utsträckning än männen klarar frågor

¹ Skolverket (2003). Ung i demokratin, gymnasieelever: Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor. Rapport nr 232.

om jämlikhet och mänskliga rättigheter. Skillnader i antal rätt svar på kunskapsprovet finns framför allt mellan elever som går på olika gymnasieprogram. I den grupp som har minst antal rätt svar återfinns särskilt elever som går på de s.k. mansdominerade programmen med yrkesämne. I ett internationellt perspektiv ligger svenska gymnasieelever över genomsnittet för samtliga tre typer av frågor, men framför allt lyckas de bättre på tolkningsfrågorna och frågor som kräver förståelse av ekonomiska samband. Detta beror troligen på att sådana frågor bättre överensstämmer med undervisningens inriktning i svenska skolor. Sammantaget ger gymnasieelevernas resultat på kunskapsprovet en positiv bild av förstagångsväljarna i Sverige.”²

Även om ungdomar i Sverige relativt sett har goda kunskaper i samhällsfrågor, belyser citatet ovan skillnader mellan elever på olika program. Dessa skillnader kan också åskådliggöras med hjälp av slutbetygen i kursen Samhällskunskap A.

I nedanstående tabell redovisas skillnader i måluppfyllelse mellan de tre yrkesförberedande program som är föremål för den här granskningen — bygg-, fordons-, och industriprogrammet — samt de studieförberedande programmen naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammet. Betygsresultat för läsåret 2008/09 visar att nästan samtliga elever som läser på naturvetenskapligt eller samhällsvetenskapligt program når kursens mål. Många elever på dessa program får dessutom betyget Mycket väl godkänt. På yrkesförberedande program är måluppfyllelsen generellt sett lägre. Störst andel elever som fick betyget Lcke godkänt hade industriprogrammet. Få elever på dessa program fick betyget Mycket väl godkänt.

Tabell 1. Betygsfördelning för elever med slutbetyg i Samhällskunskap A läsåret 2008/09 på bygg-, fordons-, industri-, naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammet samt gymnasieskolan totalt.				
Program	IG	G	VG	MVG
Bygg (BP)	5,9	64,8	25,5	3,7
Fordon (FP)	9,8	70,7	16,8	2,7
Industri (IP)	14,1	67,0	16,6	2,4
Naturvetenskap (NV)	0,7	15,2	38,8	45,3
Samhällsvetenskap (SP)	1,0	28,2	43,5	27,3
Gymnasieskolan totalt	4,0	40,4	34,9	20,7

Källa: SIRIS

Mot bakgrund av ovanstående har Skolinspektionen valt att granska kvaliteten på den samhällskunskapsundervisning som bedrivs på tre yrkesförberedande program i gymnasieskolan. Industriprogrammet är det nationella program som har haft lägst måluppfyllelse de senaste fyra åren, tätt följt av fordonsprogrammet. Dessa program ingår därför i granskningen. Byggprogrammet valdes ut på grund av att måluppfyllelsen är högre på detta program och resultatutvecklingen är positiv.

I denna granskning riktas särskilt fokus på lärarnas förmåga att anpassa undervisningen till elevernas studieinriktning och intresse samt till elevernas behov av stöd och stimulans.

² Skolverket (2003). Ung i demokratin, gymnasieelever: Gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor. Rapport nr 232. s 10-11.

3 | Granskningens resultat

Granskningen visar att samhällskunskapsundervisningens ändamålsenlighet i vissa avseenden bör förbättras. Majoriteten av de granskade skolorna behöver genomföra insatser inom ett eller flera granskade områden för att öka elevernas möjligheter att nå maximala resultat och minst betyget Godkänt.

3.1 | Undervisningen inriktas mot målen att sträva mot

Målen att sträva mot är utformade så att de ska visa vilka kunskaper som skolan ska sträva efter att alla elever utvecklar. Målen är inte "svåra" och avsedda för vissa elever utan de visar vad utbildningen ska handla om och tar sikte på alla elever. I mål att sträva mot används begrepp som "utveckla", "fördjupa", "övas i" för att tydliggöra att detta är utvecklingsmål som inte har någon gräns. Målen att sträva mot ska vara utgångspunkt för lärarnas planering tillsammans med eleverna. De anger inriktningen på och därmed den önskade kvalitetsutvecklingen i undervisningen. Tidigare kvalitetsgranskningar och inspektioner visar att målen att sträva mot i allmänhet inte används som utgångspunkt för undervisningen. Istället får mål att uppnå en mer dominerande ställning, vilket innebär att kunskaper av analyserande och resonerande karaktär blir åsidosatta. Skolinspektionen har därför granskat om undervisningen i samhällskunskap utgår från målen att sträva mot.

Skolinspektionen kan med tillfredsställelse konstatera att målen att sträva mot genomsyrar undervisningen i nästan samtliga granskade skolor. Nedan beskrivs och exemplifieras hur skolorna arbetar för att ge eleverna möjlighet att utveckla de kunskaper och förmågor som målen att sträva mot uttrycker. Därefter beskrivs de områden som bör förbättras.

3.1.1 | Demokratins värdegrund

Ett centralt mål att sträva mot i ämnet samhällskunskap är att eleverna ska få möjlighet att omfatta och praktisera demokratins värdegrund och förstå hur olika perspektiv och ideologier ger olika sätt att uppfatta samhället. I samtliga granskade skolor har vi sett exempel på eller hört lärare och elever beskriva undervisningssituationer som ger möjligheter att utveckla just denna förståelse. Flera skolor besöktes strax innan eller efter årets allmänna val, vilket tydligt avspeglades i innehållet i samhällskunskapsundervisningen. Följande exempel får illustrera:

- Eleverna i **Elof Lindälv's gymnasium** i Kungsbacka hade fått tillfälle att diskutera olika partiers åsikter och den då pågående valrörelsen. En uppgift som eleverna arbetade med vid Skolinspektionens besök handlade om att jämföra ett politiskt partis ståndpunkter i ett antal frågor med den ideologi som kunde sägas ligga närmast partiet. Eleverna hade besökt valstugor och intervjuat företrädare för olika politiska partier. Vid ett lektionsbesök gick en lärare igenom det demokratiska styrelseskicket och politiska ideologier. Under genomgången ställde läraren frågor till eleverna som uppmuntrade till reflektion och argumentation bland eleverna.
- I **Törnströmska gymnasiet** i Karlskrona genomfördes ett rollspel där eleverna i en debatt fick agera företrädare för olika politiska partier vars program man skaffat sig information om på olika sätt, bland annat genom att besöka valstugor och intervjua partiföreträdare. Under en lektion om rösträttens införande i Sverige anknöts det studerade materialet i form av journalfilmer och texter till de tre större ideologierna eleverna tidigare stiftat bekantskap med.
- Efter höstens riksdagsval fick eleverna i **Värmdö Tekniska Gymnasium** i uppgift att utifrån olika perspektiv och ideologier diskutera och analysera tänkbara politiska, ekonomiska och kulturella konsekvenser av Sverigedemokraternas roll som eventuella vågmästare.

Granskningen visar att undervisningen även behandlar andra mål att sträva mot. Exempelvis framkommer genom intervjuer med lärare och elever samt lektionsbesök att lärarna lägger upp undervisningen så att eleverna får möjlighet att öva sin förmåga att formulera frågor, argumentera och uttrycka ståndpunkter rörande samhällsfrågor. Eleverna får också använda olika metoder i arbetet med samhällsfrågor, bland annat rollspel, diskussioner i seminarieform samt analyser av texter, film och TV-program. I de övningar där elever, individuellt eller i grupp, söker information i litteratur och på Internet ingår att källkritiskt värdera den insamlade informationen.

3.1.2 | Det finns emellertid områden som bör förbättras...

I en fjärdedel av de granskade skolorna använder inte lärarna målen att sträva mot vid planering av undervisningen utan undervisningen utgår framförallt från målen att uppnå i kursplanen och betygskriterierna. Trots detta visar lektionsbesök och intervjuer med lärare och elever att målen att sträva mot kommer till uttryck i undervisningen även på dessa skolor. Skolinspektionen

vill likväl framhålla att en medveten planering utifrån styrdokumentet är viktig för att säkerställa en undervisning som stimulerar eleverna att använda och utveckla hela sin förmåga.

Granskningen visar att samhällskunskapslärares undervisning skiljer sig åt i inriktning inom några skolor på ett sätt som blir till nackdel för vissa elever. Beroende på lärare ges vissa elever möjlighet att utveckla de kunskaper, den förståelse och de förmågor som målen att sträva mot anger, medan andra elever inte ges denna möjlighet.

I några granskade skolor har det genom lärarintervjuer även framkommit att det bland lärare finns en missuppfattning vad gäller innebörden av målen att sträva mot. I dessa fall har lärare framhållit att en undervisning som utgår från målen att sträva mot skulle innebära en undervisning som är för svår för elever med bristande förkunskaper och motivation för ämnet samhällskunskap. Målen att sträva mot kopplas i dessa skolor enbart till betygen Väl godkänt och Mycket väl godkänt och lärarna uppfattar att elevernas förutsättningar och därmed deras egen undervisning ska inriktas mot att eleverna ska nå betyget Godkänt. Risken med detta synsätt är att det leder till en undervisning som framförallt fokuserar på att memorera fakta och redovisa minneskunskaper, medan arbetsmoment som ger eleverna möjligheter att reflektera, analysera och dra slutsatser förekommer i mindre utsträckning.

3.2 | Undervisningen utgår endast till viss del från programmålen

Programmålen signalerar att det finns en särskild tanke med programmet. Denna grundläggande tanke ska märkas i programmets samtliga kurser för att eleverna ska uppfatta sin utbildning som en helhet och som mer meningsfull. Det har emellertid visat sig att programmålen inte har en tydlig styreffekt på grund av att de är för generella. Programmålen otydliga styreffekt leder också till att de används i alltför liten utsträckning.³ Att rikta fokus mot programmålen är viktigt med anledning av vad forskning lyft fram angående elever på yrkesförberedande program och deras relation till kärnämnen. Enligt forskning har dessa elever ofta en positiv inställning till den planerade yrkesverksamheten medan kärnämnen inte sällan tycks ses som oviktiga i förhållande till denna verksamhet och därför omotiverade att studera.⁴ Forskning pekar emellertid på att elever på yrkesförberedande program kan uppfatta kärnämnen som mer meningsfulla om undervisningen knyter an till programmets studieinriktning. Skolinspektionen har därför granskat om undervisningen i samhällskunskap utgår från programmålen samt om undervisningen knyter an till elevernas studieinriktning. Vi har också undersökt hur samhällskunskapslärares och karaktärsämneslärares samverkan vid utformningen av undervisningen samt de organisatoriska förutsättningarna för samverkan.

Granskningen visar att undervisningen i samhällskunskap ofta inte utgår från programmålen och i ungefär en tredjedel av de granskade skolorna behöver lärarna i större utsträckning knyta an undervisningen i samhällskunskap till elevernas studieinriktning. I dessa skolor behöver även rektorerna ta

³ SOU:2008:27. Framtidsvägen: en reformerad gymnasieskola. Betänkande av gymnasieutredningen.

⁴ Hill, M (1998). Kompetent för det nya arbetslivet? Tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier. Göteborg universitet.

ett större ansvar för att de organisatoriska förutsättningarna för samverkan mellan kärn- och karaktärsämneslärarna finns och utnyttjas.

Denna granskning bekräftar att programmålen styr undervisningen i relativt liten utsträckning. Resultatet får betraktas som problematiskt eftersom granskningen också visar att elever upplever samhällskunskapsundervisningen som meningsfull om ämnesinnehållet knyter an till programmålen och till studieinriktningen. Genom kommande förändringar, då examensmål ersätter programmål, ska den statliga styrningen bli tydligare och leda till att programmets ämnen och kurser knyts samman och skapar en helhet.

3.2.1 | Programmålen gör undervisningen meningsfull

Granskningen visar att eleverna lägger olika vikt vid betydelsen av så kallad infärgning. I flera intervjuer har elever uttryckt att en koppling till karaktärsämnena inte behövs eftersom samhällskunskapsämnet har ett värde i sig. Eleverna ser här en risk för att infärgningen kan ske på bekostad av det allmängiltiga. Även om elevernas inställning och erfarenheter varierar framträder ett mönster i granskningen — i de skolor där undervisningen utgår från programmålen och knyter an till studieinriktningen upplever eleverna detta som positivt bland annat för att innehållet i undervisningen blir lättare att förstå.

I forskning har så kallad infärgning lyfts fram som positivt för inställningen till olika kärnämnen hos elever på yrkesförberedande program. I Ingrid Berglunds avhandling om gymnasieelevers utbildning till byggnadsarbetare beskrivs en skolas arbete med infärgning i olika kärnämnen.⁵ Enligt Berglund var de elever som hunnit läsa kärnämnen innan arbetet med infärgning infördes i regel negativt inställda till dessa ämnen och menade att den undervisning de haft mest varit en repetition från högstadiet. Eleverna och de lärare som deltog i infärgningsprojekten var däremot positiva till detta arbetssätt. Villkoren för samarbetet mellan kärn- och karaktärsämneslärarna var goda och konkret fick de möjligheter att arbeta nära varandra och fick på så vis en bra insyn i varandras arbetssätt. Ofta samarbetade lärarna i konstruktionen av arbetsuppgifter. Kärnämneslärarna, däribland lärare i samhällskunskap, tog även egna initiativ till att konstruera uppgifter med anknytning till byggyrket.

Även om det är vanligt att undervisningen i Samhällskunskap A inte utgår från programmålen har lektionsbesök och intervjuer gett flera goda exempel på hur programmålen behandlas i undervisningen. Ett gemensamt program mål för de program som ingår i denna granskning är att skolan ska ansvara för att eleverna vid fullföljd utbildning har förmåga att diskutera och ta ställning till etiska frågor och förhållningssätt som rör yrkesutövningen. Följande exempel illustrerar ett undervisningsinnehåll som väl knyter an till detta programmål:

- I **Porthälla gymnasium** i Partille utvärderar eleverna inom Samhällskunskap A den arbetsplatsförlagda utbildning som de just kommit tillbaka från. Utvärderingen ger eleverna möjlighet att diskutera olika frågor med anknytning till både samhällskunskap

⁵ Berglund, I (2009). Byggarbetsplatsen som skola- eller skolan som byggarbetsplats?: En studie av byggnadsarbetarens yrkesutbildning. Stockholms universitet.

och framtida yrkesutövning. Bland annat berörs etiska frågor som "svartjobb" och sexuella trakasserier på arbetsplatsen.

- Eleverna i **Nifsarpsgymnasiet** i Eksjö genomför fallstudier utifrån ett yrkesetiskt perspektiv. Eleverna ställs inför olika situationer, till exempel vad de skulle göra om de såg en chaufförskollega dricka öl i samband med körningen. Ett annat exempel är hur de skulle reagera om en bilmekanikerkollega stal från arbetsplatsen.
- Vid ett lektionsbesök i **Carlsund Utbildningscentrum** i Motala diskuterade eleverna, både i grupp och tillsammans med läraren, om det är rätt att utesluta medlemmar ur fackföreningar på grundval av medlemskap i Sverigedemokraterna. Denna diskussion föranledes av att ett fackförbund hade beslutat att göra detta. Eleverna diskuterade om det skulle vara korrekt om en fackförening i deras kommande bransch skulle fatta samma beslut.

3.2.2 | Samverkan är viktig

Som tidigare nämnts är en förutsättning för en lyckad programinriktning att kärn- och karaktärsämneslärare samarbetar om ämnesinnehållet. Granskningen visar emellertid att i närmare hälften av de granskade skolorna behöver samverkan förbättras.

Det finns dock skolor där samarbetet fungerar väl. Som exempel kan nämnas **Frans Möllergymnasiet** i Kävlinge där samhällskunskapslärarna delar mentorskap med karaktärsämneslärarna på byggprogrammet. I skolan arbetar lärarna i bland ämnesövergripande, exempelvis i projektet "Från koja till slott" på byggprogrammet där alla pågående kurser från kärn- och karaktärsämnen var inblandade. Ett liknande projekt genomfördes på byggprogrammet i **Fågelviksgymnasiet** i Tibro där eleverna fick bygga ett hus. De byggtekniska delarna ansvarade karaktärsämneslärarna för och samhällskunskapsläraren ansvarade bland annat för frågor om bygglov, ekonomiska kalkyler med mera.

På många av de granskade skolorna finns, men utnyttjas inte, de organisatoriska förutsättningarna för samverkan. Det är vanligt att skolans lärare organiseras i programarbetslag där både kärn- och karaktärsämneslärare träffas och att regelbundna arbetslagsmöten genomförs. Arbetslagsmöten ägnas ofta åt specifika frågor inom karaktärsämnen eller utnyttjas till att diskutera enskilda elever snarare än undervisningens innehåll och form. Om skolan är liten och antalet samhällskunskapslärare få kan det innebära att lärarna inte kan ingå i samtliga programarbetslag. Blockläsning kombinerat med att undervisning i kärn- respektive karaktärsämnen bedrivs i olika skolbyggnader, ibland på olika orter, försvårar också samverkan.

I **Rönnowska skolan** i Helsingborg finns och utnyttjas samverkansmöjligheterna. Här är kärn- och karaktärsämneslärare organiserade i arbetslag. Intervju med lärarna visar att arbetslagsmötena ofta används för samverkan mellan kärnämnet och karaktärsämnen i syfte att skapa gemensamma temarbeten eller grupparbeten för eleverna, där både kursmål inom karaktärsämnen och inom samhällskunskapsämnet ingår.

3.3 | Undervisningen utgår inte alltid från varje elevs förutsättningar och behov

Ett viktigt utbildningspolitiskt mål är att skolan ska minska betydelsen av eleverns socioekonomiska bakgrund och ge alla elever samma möjligheter att nå målen. Skolan ska ge alla en likvärdig utbildning. För att alla elever ska få förutsättningar att nå maximala resultat och minst betyget Godkänt är det nödvändigt att läraren tar hänsyn till eleven som individ. Detta innebär såväl stöd till elever som riskerar att inte nå målen som att stimulera samtliga elever att nå så långt som möjligt utifrån sina förutsättningar. Skolinspektionen har därför granskat hur arbetet med att stödja elever som riskerar att inte nå målen i Samhällskunskap A fungerar. Vidare har vi granskat hur lärarna arbetar för att stimulera elever att använda och utveckla hela sin förmåga.

Den sammantagna bilden inom området är att lärarnas ambition är att anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov. Utifrån

”... lärarnas ambition är att anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov.”

en kännedom om elevernas kunskaper och önskemål varierar

lärarna undervisningen. Enligt Skolinspektionens bedömning lyckas lärarna individanpassa undervisningen i majoriteten av de granskade skolorna. Det förekommer emellertid att anpassningen utgår från en bild av eleverna som grupp och en uppfattning om att gruppens förmåga och motivation

förleder en undervisning som ska leda till att eleverna

når målen men inte mer. I dessa skolor är det ytterst angeläget att lärare och rektorer diskuterar sina förväntningar på eleverna eftersom för lågt ställda förväntningar på elevernas förmåga riskerar att bli en självuppfyllande profetia.

I samtliga granskade skolor finns vissa möjligheter till stödundervisning för elever som riskerar att inte nå målen. Skolinspektionen bedömer dock att det i fem av de granskade skolorna finns brister i det stöd som skolan ger och i femton skolor utarbetas inte åtgärdsprogram då en elev riskerar att inte nå målen i Samhällskunskap A. I aktuella skolor måste ansvariga rektorer säkerställa att elevernas rätt till särskilt stöd tillgodoses. Åtgärdsprogram, som grundar sig på en utredning av elevens behov av särskilt stöd, ska vara skolans redskap för konkreta åtgärder och delaktighet.

Innan granskningens resultat inom detta område redovisas mer utförligt, presenteras nedan betygsresultat för riket samt från de skolor och program som ingår i granskningen. Slutbetygen i gymnasieskolan är till viss del resultatet av den undervisning som elever tagit del av från årskurs 1 i grundskolan. De slutbetyg som presenteras i denna rapport är från läsåret 2008/09. Därmed är de resultaten av andra förhållanden och andra processer än de vi har beskrivit och bedömt i denna granskning. Redovisade betygsresultat kan ändå fungera som en indikator på undervisningens ändamålsenlighet samt på hur väl arbetet med särskilt stöd fungerar i ett nationellt perspektiv, men även i granskade skolor.

3.3.1 | Vilken bild ger slutbetygen?

I ett nationellt perspektiv är måloppfyllelsen lägre på yrkesförberedande program än på studieförberedande. Totalt sett når emellertid majoriteten av eleverna målen. Läsåret 2008/09 fick totalt 96 940 elever betyg i Samhällskunskap A. Fyra procent av eleverna fick betyget Icke godkänt, drygt 40

procent betyget Godkänt, knappt 35 procent betyget Väl godkänt och drygt en femtedel betyget Mycket väl godkänt.

Hur ser det ut på de skolor som ingår i granskningen? 38 gymnasieskolor har besökts. 36 av dessa utfärdade slutbetyg i Samhällskunskap A läsåret 2008/09. Flertalet av skolorna har samtliga granskade program, det vill säga bygg-, fordons- och industriprogrammet. Byggprogrammet finns på 31 av skolorna, fordonsprogrammet på 33 av skolorna och industriprogrammet på 26 av skolorna. Måluppfyllelsen redovisas programvis.

Tabell 2. Måluppfyllelsen på bygg-, fordons- och industriprogrammet på granskade skolor			
	Totalt antal skolor i granskningen	Antal skolor av totalen där samtliga elever når målen	Antal skolor av totalen där ingen elev fick betyget MVG läsåret 08/09
Byggprogrammet	31	15	17
Fordonsprogrammet	33	12	26
Industriprogrammet	26	12	22

Ovanstående tabell visar att på 15 av 31 skolor når samtliga elever på byggprogrammet målen, det vill säga eleverna får minst betyget Godkänt. Samtidigt får ingen elev på 17 av dessa 31 skolor betyget Mycket väl godkänt. Mönstret är detsamma på fordons- och industriprogrammen – eleverna når många gånger målen men inte mer. Få elever får betyget Mycket väl godkänt. Sammantaget indikerar slutbetygen att samtliga elever som riskerar att inte nå målen i Samhällskunskap A inte ges adekvat stöd samt att undervisningen inte stimulerar varje elev att utvecklas så långt som möjligt.

3.3.2 | Stödundervisningen brister

Som framkommit i många tidigare studier, bland annat Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studieavbrott i gymnasieskolan och Skolverkets rapport Risk för IG, är det svårt att få stöd i gymnasieskolan.⁶ Skolor lägger ansvaret på eleverna genom att ordna stödundervisning som bygger på att eleverna själva tar initiativ att delta. Bristen på stöd får naturligtvis negativa konsekvenser för måluppfyllelsen.

Föreliggande granskning bekräftar ovanstående studiers bild av hur stödet i gymnasieskolan ofta fungerar. Nästan alla granskade skolor "erbjuder" någon form av stöd. I skolorna finns oftast en lokal, benämnd Studion eller liknande, där stödundervisning bedrivs. Lokalen är bemannad, men sällan av lärare i just samhällskunskap. Stödformen bygger på att eleverna själva tar ansvar för att utnyttja resursen och stödet fungerar bra när eleverna går dit. Eftersom vissa elever inte vill gå dit missar de den stödundervisning som de är i behov av. I fem av 38 skolor har Skolinspektionen krävt insatser av rektorn, så att de elever som skolan befarar inte kommer att nå kunskapsmålen får stödundervisning.

Skolinspektionen har vidare bedömt att i nästan hälften av de granskade skolorna fungerar inte arbetet med åtgärdsprogram som det är tänkt. Åtgärdsprogram utarbetas i regel om det finns en större problematik avseende elevens studiesituation, men inte om eleven riskerar att inte nå målen i ett

⁶ Skolinspektionen (2009). Varannan i mål. Rapport 2009:1; Skolverket (2010). Risk för IG: Gymnasierectorer om skolornas stöd till elever som riskerar att inte nå målen. Rapport nr 10:1181.

specifikt ämne, exempelvis samhällskunskap. Detta medför att skolan saknar ett viktigt instrument för att genomföra och följa upp insatser för enskilda elever när det gäller ämnet samhällskunskap.

Granskningen visar ändå att det finns lärare som försöker ge det stöd som eleverna behöver inom den ordinarie samhällskunskapsundervisningen. Som exempel kan nämnas **Lars Kaggskolan** i Kalmar där lärarna i samhällskunskap gemensamt förfogar över sin egen så kallade resurstid, vilket ger dem utrymme att rikta extra stöd till elever i behov av det. Lärarna organiserar också lektioner där elever som missat ett eller flera moment får ytterligare stöd. På flera av de granskade skolorna kan elever med läs- och skrivsvårigheter få stöd av specialpedagog. I **Elof Lindälvs gymnasium** i Kungsbacka har samhällskunskapslärarna tillgång till en specialpedagog som vid behov hjälper till med att utarbeta åtgärdsprogram. Specialpedagogen handleder också lärarna i hur de kan anpassa undervisningen till elevernas behov.

3.3.3 | Elevernas förkunskaper och önskemål styr anpassningen

Generellt sett utgår lärarnas anpassning av undervisningen från en insikt om elevernas skilda kunskapsnivåer och ambitioner vad gäller samhällskunskapsämnet. Denna insikt skaffar sig lärarna med hjälp av olika förkunskapstest eller genom samtal med eleverna. Anpassningen bygger också på de synpunkter och önskemål som eleverna framför i samband med planeringen och utvärderingen av undervisningen.

Granskning visar även att flertalet samhällskunskapslärare ger eleverna förutsättningar att utöva inflytande genom att konkretisera och förklara kursmål och betygskriterier för eleverna. Nedan följer exempel på ett välfungerande arbete inom detta område:

- I början av kursen presenterar lärarna i **Fågelviksgymnasiet** i Tibro kursens mål och betygskriterier för eleverna. Vid lektionsbesöken iaktas genomgående ett öppet diskussionsklimat där lärarna stimulerar eleverna att föra fram sin mening. Skolinspektionen bedömer även att eleverna har möjlighet att ta ansvar för och utöva ett inflytande över sin undervisning. Detta kommer främst till uttryck genom att de kan påverka undervisningsmetoder samt prov- och redovisningssätt. De vanligaste examinationssätten är skriftliga prov, inlämningsarbeten, muntliga prov, individanpassade uppgifter samt mindre tester i ämnet. Om det är något arbetssätt eller någon redovisningsform som inte fungerar för enskilda elever får de möjlighet att arbeta på annat sätt för att nå målen.
- Eleverna i **Uddevalle gymnasieskola** uppger att lärarna är mycket bra på att introducera kursen. Lärarna är noggranna med att presentera kursens mål och betygskriterierna för eleverna. Man samtalade också om målen under kursens gång. Det sker ofta i samband med att läraren går igenom var eleven befinner sig kunskapsmässigt i förhållande till målen. Lärarna anser att det oftast är enklare att prata om målen en bit in i kursen då ämnet har "mognat" hos eleverna. Ibland finns även målen angivna i de skriftliga uppgifter eleverna ska göra.
- I **Elof Lindälvs gymnasium** i Kungsbacka genomförs ett så kallat kursråd i samband med kursstart som en grund för elevernas infly-

tande över undervisningen. Inför kursrådet har läraren tillsammans med eleverna gått igenom ämnets syfte och kursens innehåll och mål. Kursrådet har sedan att diskutera kursens upplägg, till exempel tidsplaneringen, vilka arbetssätt som ska förekomma samt hur eleverna kan redovisa sina kunskaper. Eleverna tycker att de har goda möjligheter att påverka undervisningens utformning.

Skolinspektionen kan emellertid konstatera att elevernas inflytande över undervisningen behöver förbättras i cirka en femtedel av skolorna. I dessa skolor har elevernas möjligheter till inflytande varit lärarberoende och innebär att vissa elever haft mycket begränsade möjligheter att delta i planering och utvärdering av undervisning. En anledning till detta har varit att lärarens information om kursens mål varit bristfällig.

Att det finns stora skillnader i hur olika lärare på samma skola informerar om kursens mål och betygskriterier framgår av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av betygssättningen i gymnasieskolan.⁷ I den framkommer att nästan alla elever upplever att de tagit del av kursens mål och betygskriterier. En del lärare nöjer sig emellertid med att lämna ut eller visa mål och betygskriterier för eleverna i samband med kursstart medan andra lärare kontinuerligt under kursens gång diskuterar och återkopplar undervisningen i förhållande till målen och betygskriterierna.

3.3.4 | Lärarna anpassar undervisningen, men ...

Granskningen visar att lärare varierar undervisningen utifrån sin kunskap om eleverna och deras önskemål om undervisningen. Lärarnas anpassning handlar ofta om val av arbets- och redovisningsformer för bedömning av elevens kunskaper och förmågor. Här har vi sett att lärare medvetet väljer läromedel och undervisningsmaterial samt varierar arbetsformerna utifrån ämnesinnehållet. Lärargenomgångar är vanliga kombinerat med arbetsuppgifter enskilt eller i grupp. Under många lektionsbesök har eleverna deltagit i debattövningar och rollspel. Muntliga "förhör", skriftliga prov, inlämningsuppgifter och uppsatser används som underlag för bedömning av elevernas kunskaper och färdigheter samt de fortlöpande prestationerna under lektionstid.

I majoriteten av de granskade skolorna har vi också iakttagit att lärarna organiserar arbetet så att eleverna ges möjlighet att utvecklas efter sina egna förutsättningar. Vi har bland annat beskrivit det så här:

- Vid lektionsbesöken i **Porthälla gymnasium** i Partille observerades genomgående ett öppet diskussionsklimat där lärarna uppmuntrar eleverna att framföra sin mening. Om det är något arbetssätt eller någon redovisningsform som inte fungerar för enskilda elever får de möjlighet att arbeta på ett annat sätt för att nå målen.
- Enligt eleverna i **Elof Lindälvs gymnasium** i Kungsbacka är deras samhällskunskapslärare bra på att förklara olika saker så att de verkligen förstår. Eleverna berättar också att de får välja redovisningsmetoder som passar dem själva bäst. Av elevintervjun framgår att lärarna uppmuntrar eleverna att satsa på höga betyg. De intervjuade lärarna betonar vikten av att visa eleverna att de har höga

⁷ Skolinspektionen (2010). Betygssättning i gymnasieskolan. Rapport 2010:12.

förväntningar och stor tilltro till deras förmåga för att på så sätt bidra till att eleverna stärker sin tro på sig själva. Vidare berättar lärarna att de arbetar för att stimulera de elever som har lätt för sig genom att ge dem mer utmanande uppgifter.

- Av lektionsplaneringar samt intervjuer med lärare och elever i **Carl-sund utbildningscentrum** i Motala framgår att många uppgifter är konstruerade så att eleverna har möjlighet att genomföra dem på olika sätt utifrån sina egna förutsättningar och ambitionsnivåer. Dessa typer av uppgifter ger även eleverna möjlighet att utvecklas efter sina egna förutsättningar samtidigt som de stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga. Enligt eleverna är arbetsuppgifterna intresseväckande och varken för svåra eller för lätta. Det är värt att lyfta fram att det finns elever som uppger att de innan kursen inte hade en positiv syn på ämnet, men att undervisningen ändå är intressant och har ökat intresset för ämnet.

Även om granskningen visar att flertalet lärare anpassar undervisningen till varje elevs behov och förutsättningar behöver några skolor utveckla sitt arbete inom området. Även i dessa skolor har lärarna tagit reda på elevernas förutsättningar och ambitioner. Lärarnas bild är att flertalet elever inte är särskilt intresserade av ämnet och nöjda med att nå betyget Godkänt. Utifrån denna bild anpassar lärarna undervisningen. Följden blir att undervisningen anpassas till eleverna som grupp och inte till varje enskild individs förutsättningar och behov. Därtill utgör det en anpassning som avspeglar låga förväntningar på eleverna, då undervisningen inte syftar till att utmana eleverna till att nå högre betyg än Godkänt.

I Skolinspektionens granskning av betygssättningen i gymnasieskolan framträder och problematiseras risken med för låga förväntningar.⁸ I den granskningen framkommer att lärare anpassar undervisningen efter elevernas önskemål på ett sådant sätt att det finns en risk för att undervisningen utgår från elevernas lågt ställda ambitioner. Detta kan i sin tur innebära att eleverna berövas möjligheten att visa att de har mer avancerade kunskaper och därmed kan eleverna missa möjligheten att nå de högre betygsnivåerna. Enligt granskningen finns en uppfattning hos vissa lärare att elever på de yrkesförberedande programmen främst är inriktade på att nå betyget Godkänt. Detta får till följd att dessa lärare är övertygade om att de utifrån ett elevinflytandeperspektiv gör rätt när de utformar undervisningen på detta sätt trots att elevernas möjligheter blir starkt begränsade.

I granskning av betygssättningen pekar Skolinspektionen på läroplanens krav att lärarna i sin undervisning ska utgå från enskilda elevers behov, förutsättningar, erfarenheter och tänkande så att eleverna når så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. Därför måste lärarna i sin planering av kurserna hitta en balans, där eleverna ges möjlighet till inflytande och en individuellt anpassad undervisning som inte begränsar elevernas möjligheter att nå alla betygssteg. Skolorna behöver säkerställa att innehållet i undervisningen ger möjlighet för eleverna att nå så långt som möjligt samt att eleverna ges möjlighet att visa sina kunskaper i förhållande till samtliga betygskriterier.

⁸ Skolinspektionen (2010). Betygssättning i gymnasieskolan. Rapport 2010:12.

3.3.5 | Skriftliga prov avspeglar förväntningar

För att ytterligare belysa lärares förväntningar på eleverna genomfördes inom ramen för denna kvalitetsgranskning en analys av skriftliga bedömningsunderlag. Bedömningsunderlagen utgjordes av prov och inlämningsuppgifter i kursen Samhällskunskap A på de granskade skolorna. Syftet med analysen var också att undersöka om bedömningsunderlagen speglade samtliga nivåer i de nationella betygskriterierna i kursplanen.⁹

Majoriteten av de analyserade proven är utformade så att samtliga betygskriterier speglas på ett korrekt sätt. Proven är därmed konstruerade så att de ger eleverna möjlighet att visa sina kunskaper på samtliga betygsnivåer.

Det finns emellertid exempel på skriftliga bedömningsunderlag där kvaliteten kan ifrågasättas. I knappt tjugo procent av de analyserade proven finns enbart frågor som testar kunskaper som motsvarar nivån Godkänt i betygskriterierna. Det finns också exempel på prov som uteslutande innehåller faktafrågor, trots att kriteriet för Godkänt även ställer krav på förståelse. Vid analysen av den totala mängden provfrågor i samtliga prov framgår att de flesta är faktafrågor, även om flertalet av proven innehåller både fakta- och förståelsefrågor. I de fall där instruktioner för vad som krävs för att nå ett godkänt resultat anges förväntas dock eleven främst klara av faktafrågorna. Den negativa avvikelse dessa prov utgör från en i övrigt positiv bild belyser likafullt vikten av att skolor arbetar aktivt med likvärdighetsfrågor och försäkras om att tolkningar av mål och betygskriterier är adekvata. Dessa prov väcker frågor kring vad lärarna förväntar sig av eleverna i kunskaps- och betygshänseende eller med andra ord — förväntningarna tycks vara låga och handla om att eleverna enbart ska minnas och återge fakta och exempelvis inte förklara, ange orsaker eller se konsekvenser av olika fenomen.

I en aktuell forskningsstudie, med större empiriskt material än det Skolinspektionen har analyserat, visar Christina Odenstad att proven i Samhällskunskap A på studie- respektive yrkesförberedande program skiljer sig åt.¹⁰ Proven på yrkesförberedande program innehåller främst korta faktafrågor och frågorna har ett mer vardagligt innehåll och ett enklare språk. De prov som har använts på studieförberedande program innehåller däremot fler och längre förståelsefrågor där eleverna till exempel ska analysera. Frågorna är mer teoretiska och har ett mer avancerat språk. Detta kan givetvis få konsekvenser för likvärdigheten vid bedömningen.

3.4 | Hur likvärdig är bedömningen?

Enligt Skolverkets analys av gymnasieförändringen i början på 1990-talet menade många av de intervjuade lärarna att det var svårt att få eleverna på de yrkesförberedande programmen att nå målen, då dessa var för högt ställda i förhållande till elevernas ambitioner och förkunskaper.¹¹ Det var av denna anledning inte ovanligt att lärarna uteslöt "svåra" moment och minskade kraven i förhållande till målen. Följden blev bland annat att eleverna fick låga betyg. I denna granskning har därför Skolinspektionen undersökt

⁹ Denna studie bygger på ett urval av skriftliga bedömningsunderlag som Skolinspektionen begärde in av de skolor som granskades. För ytterligare information om studien, se bilaga 4

¹⁰ Skolverket. <http://www.skolverket.se/sb/d/4187/a/22369>.

¹¹ Skolverket (2000). Reformeringen av gymnasieskolan - en sammanfattande analys. Rapport nr 187.

hur skolorna arbetar för att lärarnas bedömning och betygssättning ska vara likvärdig.

Betygssättning är myndighetsutövning och ett betyg kan inte överklagas av den enskilde, vilket ställer särskilda krav på ett likvärdigt förfarande. De slutbetyg som elever lämnar gymnasieskolan med är ett urvalsinstrument till framtida utbildnings- och karriärvägar och avgör vilket hans/hennes utgångsläge blir i konkurrensen med andra om utbildningsplatser eller anställningar. Därför är det av största vikt för de enskilda eleverna att betygen är rättvisa och likvärdiga. Det är därför otillfredsställande att närmare hälften av de granskade skolorna behöver förbättra sitt arbete inom området. I dessa skolor finns enligt Skolinspektionens bedömning inte de förutsättningar som krävs för att säkerställa en likvärdig bedömning och betygssättning.

I de skolor där arbetet med likvärdig bedömning och betygssättning bedöms fungera träffas samhällskunskapslärarna regelbundet och relativt ofta för att diskutera bedömning och betygssättning och har gemensamt tolkat kursplanens mål och betygskriterier. Lärarna kan tillsammans ha utarbetat bedömningsverktyg, exempelvis matriser, utifrån en gemensam tolkning av mål och betygskriterier. Som exempel på ett välfungerande arbete med bedömning kan nämnas:

- Samhällskunskapslärarna i **Ällebergsgymnasiet** i Falköping har gemensamt tagit fram en uppgift som alla elever som läser Samhällskunskap A ska göra för att underlätta en likvärdig bedömning. Uppgiften utgör ett underlag för gemensamma bedömningsdiskussioner och testar bland annat elevernas förmåga att argumentera för sin ståndpunkt.
- I den fristående gymnasieskolan **Yrkesplugget** i Bromma planerar samhällskunskapslärarna undervisningen och bedömer prov och redovisningar tillsammans. Som ett led i detta besöker de varandras lektioner.
- Resultatuppföljning och sammanställningar görs efter varje läsårs slut i **Rönnowska skolan** i Helsingborg. Lärarna i samhällskunskap diskuterar då utfallet och analyserar möjliga orsaker till de resultat som uppnåtts. Vid skolans betygskonferenser som äger rum varje termin förs diskussioner om bedömning och betygssättning. Lärarna har även regelbundna samtal där de reflekterar över lektioner och undervisningen för att få en likvärdig undervisning och bedömning. Lärarna har tagit initiativ till och inlett ett samarbete med en jämförbar gymnasieskola i Lund för att ytterligare kunna säkerställa en likvärdig bedömning. Kompetensutvecklingen har det senaste läsåret handlat om likvärdig bedömning och betygssättning.

3.5 | Avslutande diskussion

I resultatdelen av denna granskning har vi beskrivit hur undervisningen i samhällskunskap fungerar i förhållande till målen att sträva mot, programmålen och till varje elevs förutsättningar och behov. Vi har också beskrivit hur arbetet med likvärdig bedömning fungerar.

Utifrån resultatredovisningen kan vi konstatera att samhällskunskapsundervisningens ändamålsenlighet i vissa avseenden bör förbättras. Majoriteten av de granskade skolorna behöver genomföra insatser inom ett eller flera granskade områden för att öka elevernas möjligheter att nå maximala resultat

och minst betyget Godkänt. I detta avslutande avsnitt vill vi lyfta fram några av granskningens resultat i relation till relevant forskning och aktuella samhällsfrågor.

3.5.1 | Vikten av att höja ribban

I denna granskning framkommer att programmålen inte styr undervisningen i tillräcklig utsträckning. Därmed finns en risk för att elever går miste om de kunskaper och förmågor som programmålen ger uttryck för. Lärarna i sin tur avhänder sig ett viktigt verktyg för att skapa en meningsfull och intressant undervisning.

Det finns studier som visar att ett arbetssätt och ämnesinnehåll där kärnämnen och karaktärsämnen integreras, så kallad infärgning, kan höja motivationen och ambitionen hos elever på yrkesförberedande program. Detta framkommer i Ingrid Berglunds avhandling om elever på byggprogrammet.¹² I fallstudien framkom att samverkan mellan kärn- och karaktärsämneslärare fungerade bra. Samarbetet mellan lärarna resulterade i att elevernas arbetsuppgifter liknade arbetslivets arbetsformer och krav samt disciplinerade eleverna att "arbeta hårt" för att kunna leverera goda resultat. Det sistnämnda var ett sätt för lärarna att genom infärgning "höja ribban" i undervisningen. En effekt av infärgningen var i det avseendet att karaktärsämneslärarna insåg att eleverna kunde klara av högt ställda krav i kärnämnesundervisningen.

Ovanstående forskningsresultat har också en bäring på ett annat granskningensresultat, nämligen risken för att innehållet i undervisningen och elevernas möjligheter att pröva och visa kunskaper formas utifrån lågt ställda förväntningar på elevernas förmåga. Här skulle ribban i samhällskunskapsundervisningen kunna höjas genom ett medvetet arbete för att skapa en helhet i elevernas utbildning med hjälp av programmålen.

Anledningen till att skolor inte lyckats särskilt väl med infärgning, det vill säga att kärnämneskurser ges en prägel av målet för den studieväg som eleven följer, finns belyst i många studier. Bland annat pekar Skolverkets rapport "Gymnasieskola för alla ... andra" — en studie om marginalisering och utslagning i gymnasieskolan" på att anpassningen av undervisning till elever på yrkesförberedande program utgörs av en minskning och förenkling av innehållet snarare än en anpassning av ämnets karaktär.¹³ Detta hänger samman med en föreställning om att ämnet i sig har en fast identitet och att det därför ofta är ämnesmålen och inte programmålen som styr hur undervisningen utformas. Många kärnämneslärare är tveksamma till den typ av anpassning som så kallad infärgning innebär, då de menar att det är svårt att veta vad man ska "rucka på".

I morgondagens gymnasieskola försvinner programmålen som begrepp. Men intentionerna lever kvar i de nya examensmålen, vars syfte är att knyta samman programmets ämnen och kurser och skapa en helhet. I Gymnasieutredningens betänkande "Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola" beskrivs bakgrunden till förändringen.¹⁴ Här anges att dagens program mål är alltför generella och ger en otydlig styrning och används i relativt liten

¹² Berglund, I (2009). Byggarbetsplatsen som skola – eller skolan som byggarbetsplats?: En studie av byggnadsarbetarens yrkesutbildning. Stockholms universitet. Se även Häckner, E. et al (1996). Bilder och motbilder. Högskolan i Luleå.

¹³ Skolverket (1998). Gymnasieskola för alla ... andra: En studie om marginalisering och utslagning i gymnasieskolan. Kunskapsöversikt

¹⁴ SOU 2008:27. Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen.

utsträckning. Examensmålen är ett sätt att utveckla målstyrningen. Även om examensmålen i första hand ska användas av de professionella i skolan ska de vara utformade på ett sätt som gör dem möjliga att förstå även för eleverna och deras föräldrar, liksom för avnämarna. Utvärderingen av om eleverna har nått dessa mål sker bland annat genom att de i slutet av utbildningen genomför ett gymnasiearbete som utgår från centrala kunskapsområden i examensmålen.

3.5.2 | Skolans demokratiska uppdrag

Skolans demokratiska uppdrag regleras i såväl skollagen som läroplaner. Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna är det inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värden. Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och utveckla elevernas förmåga och vilja att ta personligt ansvar och aktivt delta i samhällslivet. Skolans demokratiska uppdrag är inte knutet till ett specifikt ämne eller ens bara en fråga om undervisningsinnehåll. Samtidigt

”... undervisningen ger eleverna möjlighet att utveckla kunskaper om det demokratiska systemet”

ges ämnet samhällskunskap ett särskilt ansvar när det gäller demokratiuppdraget, vilket framgår av grundskolans och gymnasieskolans nuvarande kursplaner. I morgondagens gymnasieskola ersätter ämnesplaner nuvarande kursplaner. Målen att sträva mot försvinner som begrepp men deras innebörd återfinns i ämnets syfte. I den av regeringen beslutade ämnesplanen för ämnet samhällskunskap finns en skillnad i

förhållande till dagens kursplan vilken innebär att mer normerande skrivningar, till exempel dagens strävansmål att eleverna ska omfatta och praktisera demokratins värdegrund, tonats ned i syfte att undvika dubbelreglering gentemot läroplanen. Däremot betonas i ämnets syfte att eleverna ska ges möjlighet att utveckla kunskaper om frågor som berör makt, demokrati, jämställdhet och de mänskliga rättigheterna.

Av studier har det framgått att ungdomar i Sverige har goda kunskaper inom området demokrati- och samhällsfrågor i ett internationellt perspektiv.¹⁵ I de analyser som gjorts av de svenska resultaten framkommer likväl att elever på studieförberedande program har bättre resultat än elever på mansdominerade, yrkesförberedande program. Vidare framkommer att elever som upplever ett öppet klassrumsklimat där läraren respekterar elevernas åsikter, uppmuntrar till diskussion, får eleverna att bilda sig egna uppfattningar och där eleverna vågar ge uttryck för olika åsikter också har bättre kunskaper om demokrati.¹⁶

Mot bakgrund av ovanstående får det anses positivt att det i denna granskning framkommer att målen att sträva mot genomsyrar undervisningen i Samhällskunskap A i de skolor som ingår i granskningen. Vi har bedömt att undervisningen ger eleverna möjlighet att omfatta och praktisera demokratins värdegrund samt utveckla kunskaper om det demokratiska systemet. Det är emellertid viktigt att ha i åtanke att urvalet av skolor i denna granskning är litet och inte representativt, vilket innebär att resultaten inte kan

¹⁵ Skolverket (2003). Ung i demokratin: gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor. Rapport nr 232 och Skolverket (2010). Morgondagens medborgare: ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning. Rapport nr 345

¹⁶ Skolverket (2004). Skolans roll för elevers kunskaper om demokrati.

generaliseras. Nyligen har Forum för levande historia publicerat en rapport som visar att ett oroväckande stort antal ungdomar har en negativ inställning till olika minoritetsgrupper.¹⁷ Rapporten belyser även att den undervisning som eleverna får, exempelvis om mänskliga rättigheter, har betydelse för elevernas attityder. Dessa resultat understryker vikten av att skolan utnyttjar undervisningens potential, såväl vad gäller innehåll som form, för att förankra de demokratiska värdena.

17 Forum för levande historia (2010). Den mångtydiga intoleransen: En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010. Rapportserie 1:2010

4 | Syfte och frågeställningar

I denna kvalitetsgranskning granskas undervisningen i Samhällskunskap A på ett antal olika skolor och yrkesförberedande program. Detta är angeläget med anledning av att måluppfyllelsen i Samhällskunskap A generellt sett är lägre på dessa program i jämförelse med de studieförberedande programmen.

Mot bakgrund av detta är det övergripande syftet med kvalitetsgranskningen att bidra till ökad måluppfyllelse på yrkesförberedande program. Genom att påvisa och tydliggöra svagheter i undervisningen för gymnasieskolor och deras huvudmän ges förutsättningar för ett förbättringsarbete gällande undervisningen. Granskningen resulterar i ett beslut till varje skola där behov av insatser redovisas. Resultaten av granskningen på enskilda skolor sammanfattas i denna övergripande rapport. Därmed ges även förutsättningar för att denna kvalitetsgranskning kan bidra till diskussion och utvecklingsarbete rörande undervisningen i Samhällskunskap A på andra skolor.

Det perspektiv på kvalitet som används i denna kvalitetsgranskning följer en definition som Skolverket använder.¹⁸ I enlighet med denna definition är kvalitet en samlingsbeteckning för hur väl skolor uppfyller nationella mål och svarar mot nationella riktlinjer och krav, samt uppfyller andra mål som står i överensstämmelse med de nationella målen. Kvalitet utmärks även av en

¹⁸ Skolverket. BRUK: ett verktyg för skattning och utveckling av kvalitet. (Finns på www.skolverket.se/BRUK).

strävan efter förbättringar och förnyelse utifrån de förutsättningar verksamheten har. Med utgångspunkt i detta perspektiv på kvalitet har den centrala frågeställningen i projektet varit:

- Är undervisningen i samhällskunskap på yrkesförberedande program ändamålsenlig och ger eleverna möjlighet att nå målen?

Utifrån denna frågeställning har granskningen inriktats mot fyra underfrågor, vilka på olika sätt pekar på viktiga aspekter beträffande undervisningens ändamålsenlighet och om den ger eleverna möjlighet att nå målen. Dessa underfrågor har fungerat som avgränsningar av den centrala frågeställningen och har i förarbetet i projektet identifierats som väsentliga att ta hänsyn till. Nedan presenteras dessa underfrågor, med efterföljande motiveringar till varför de ställs:¹⁹

Utgår undervisningen från ämnets mål att sträva mot? I styrdokumentet görs en åtskillnad mellan mål att uppnå och mål att sträva mot. De förra handlar om vad eleven minst ska ha uppnått när de avslutar sin utbildning, medan de senare inte sätter någon gräns för elevens utveckling och betecknar de kunskaper som skolan ska sträva efter att samtliga elever utvecklar. Mål att sträva mot ska vara utgångspunkten för planeringen av undervisningen. De anger inriktningen på och därmed den önskade kvalitetsutvecklingen i undervisningen, vilket således gör det angeläget att rikta fokus på om undervisningen utgår från ämnets mål att sträva mot i denna granskning.

Att granska om undervisningen utgår från ämnets mål att sträva mot är också angeläget med anledning av tidigare kvalitetsgranskningar och inspektioner. Dessa visar att mål att sträva mot i allmänhet inte används som utgångspunkt för undervisningen. Istället får mål att uppnå en mer dominerande ställning, vilket innebär att kunskaper av analyserande och resonerande karaktär blir åsidosatta.²⁰ Föreliggande granskning ger därmed förutsättningar att mer systematiskt undersöka huruvida detta problem återfinns när det gäller undervisningen i Samhällskunskap A på yrkesförberedande program i de skolor som ingår i granskningen.

Utgår undervisningen från programmålen? Programmålen signalerar att det finns en särskild tanke med programmet, vilket ska märkas i programmets samtliga kurser för att eleven ska uppfatta sin utbildning som en helhet och som mer meningsfull. Generellt sett har det visat sig att arbetet med programmålen har fått en undanskymd plats på många skolor.²¹ Att rikta fokus mot programmålen är viktigt med anledning av vad forskning lyft fram angående elever på yrkesförberedande program och deras relation till kärnämnen. Enligt forskning har dessa elever ofta en positiv inställning till den planerade yrkesverksamheten, medan kärnämnen inte sällan tycks ses som oviktiga i förhållande till denna verksamhet och därför omotiverade att

19 De underfrågor som identifierats som viktiga utifrån Skolinspektionens risk- och väsentlighetsanalys och den litteraturoversikt som arbetades fram med utgångspunkt i den analysen. Utöver detta har diskussioner med sakkunniga och medlemmar i projektets referensgrupp haft en betydelse för utformningen av dessa underfrågor.

20 Skolinspektionen (2010). Tillsyn och kvalitetsgranskningar 2009: Skolinspektionens erfarenheter och resultat. Dnr 40-2010:5014

21 SOU:2008:27. Framtidsvägen: en reformerad gymnasieskola. Betänkande av gymnasieutredningen.

studera.²² Forskning pekar emellertid på att elever på yrkesförberedande program kan uppfatta kärnämnen som mer meningsfulla om undervisningen knyter an till programmets studieinriktning.²³

Anpassas undervisningen efter varje elevs förutsättningar, erfarenheter, behov och tänkande? För att ge elever ökade förutsättningar att nå målen är det nödvändigt att läraren tar hänsyn till eleven som individ. Detta innebär såväl stöd till elever som riskerar att inte nå målen som att stimulera samtliga elever att nå så långt som möjligt utifrån sina förutsättningar. Forskning rörande samhällskunskapsämnet har även under lång tid understrukit vikten av att knyta undervisningen närmre eleven och dennes vardag för att skapa ett intresse för ämnet och olika samhällsfrågor.²⁴ Detta gör det angeläget att rikta fokus på om lärare anpassar undervisningen efter eleven.

Arbetar skolorna för att säkerställa en likvärdig bedömning av elevernas förmågor och kunskaper? Att rikta fokus mot om undervisningen utgår från programmålen och elevens förutsättningar och behov innebär ett intresse för skolans förmåga att anpassa undervisningen så att eleverna ges förutsättningar att nå maximala resultat och minst godkänt. Detta ställer dock krav på att anpassningar av undervisningen inte medför att likvärdigheten går förlorad och att kraven sänks genom att "svåra" moment utesluts ur kursen eller att kraven i förhållande till målen minskas, vilket enligt Skolverket varit vanligt när det gäller kärnämnen och elever på yrkesförberedande program.²⁵ För att säkerställa att adekvata krav ställs på eleverna är det också av vikt att skolor försäkras om att deras bedömningar av elevens förmågor och kunskaper är likvärdiga.

22 Hill, M (1998). Kompetent för det nya arbetslivet? Tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier. Göteborg universitet.

23 Berglund, I (2009). Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats?: En studie av byggnadsarbetarens yrkesutbildning. Stockholms universitet.

24 Se Olsson, R (2009). Översikt och ett försök till analys av svensk forsknings- och utvecklingsarbete i samhällsdidaktik. Karlstad universitet.

25 Skolverket (2000). Reformeringen av gymnasieskolan - en sammanfattande analys. Rapport nr 187.

5 | Metod och genomförande

I detta avsnitt beskrivs kvalitetsgranskningens metod översiktligt. En mer omfattande beskrivning av metod och metoddiskussion återfinns i bilaga. Totalt har 38 skolor ingått i kvalitetsgranskningen. 31 skolor har kommunala huvudmän och sju har fristående huvudmän.

Urval

I projektet har urvalet av de yrkesförberedande programmen avgränsats till bygg-, fordons- och industriprogrammet. Dessa program valdes ut utifrån måluppfyllelsen i kursen Samhällskunskap A. Bland de yrkesförberedande programmen har industri- och fordonsprogrammet haft lägst måluppfyllelse, mätt i andelen elever som når godkänt på kursen, de senaste fyra åren. Byggprogrammet har däremot haft en positiv resultatutveckling och en högre måluppfyllelse. Ambitionen med kvalitetsgranskningen är att kunna identifiera områden som är i behov av utvecklingsinsatser, men också att ge goda exempel på undervisning i Samhällskunskap A.

Urvalet av skolor har utgått från myndighetens övergripande riktlinjer. I dessa framhålls att en och samma skola inte bör vara uttagen för två eller flera kvalitetsgranskningar samtidigt. En och samma skola bör inte heller besökas tätt in på den regelbundna tillsynen. För att undvika något av dessa två scenarion har urvalet i hög utsträckning styrts från avdelningsnivå, i den meningen att respektive avdelning inom Skolinspektionen har fått möjlighet att välja ut lämpliga skolor utifrån ett antal alternativ som fastställts av

projektledningen. Två principer har varit vägledande, nämligen att skolorna helst ska ha samtliga, eller åtminstone två, av de program granskningen avser samt möjliggöra ett så stort antal lektionsbesök som möjligt. Med några undantag har detta kunnat uppnås.

Skolinspektionen vill betona att resultaten som presenteras i denna rapport inte är generaliserbara. Resultaten kan därmed inte sägas gälla för andra skolor än de som ingår i granskningen. Detta innebär naturligtvis inte att resultaten är oanvändbara för andra skolor eller omöjliggör jämförelser mellan de resultat som återges i denna rapport och undervisningen på andra skolor och program.

Genomförande och datainsamling

Varje skola har besökts av två utredare från någon av Skolinspektionens avdelningar i Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm och Umeå. De skolor som ingår i urvalet har besökts två till tre dagar under vår- eller höstterminen 2010. Varje skola har erhållit ett beslut som relaterar till kvalitetsgranskningens bedömningspunkter. I beslutet framgår såväl svagheter som styrkor samt de krav på insatser som Skolinspektionen bedömer att skolan behöver vidta för att antingen uppfylla förordningarnas krav eller förbättra undervisningen. Huvudmannen ska inom tre månader efter beslutsdatum redovisa vilka åtgärder som skolan vidtagit för förbättring.

I projektet har olika metoder för datainsamling använts. För det första har dokumentanalyser av kurs- och lektionsplaneringar, lokala bearbetningar av kursmål och betygskriterier samt annan relevant dokumentation gällande skolan och undervisningen i Samhällskunskap A genomförts. För det andra har intervjuer med elever, lärare och rektorer genomförts. För det tredje har granskningen även innefattat lektionsobservationer, vilket även gett möjlighet till och omfattat informella samtal med lärare och elever om undervisningen i nära anslutningen till lektionen. Det material som samlats in inför och under skolbesöken har analyserats av de utredare som besökt respektive skola.

Inom ramen för projektet har också en granskning av skriftliga bedömningsunderlag, till exempel prov och inlämningsuppgifter, utförts av en extern granskare. Dessa dokument begärde Skolinspektionen in av respektive skola inför varje skolbesök. Motivet till denna granskning var att förse projektet med ytterligare och kompletterande data.

Bearbetning av data och kvalitetssäkring

Som stöd och utgångspunkt för analysen av respektive skolas undervisning har utredarna använt gemensamma arbetsverktyg. Dessa arbetsverktyg har dels bestått av framtagna intervju- och observationsguider, dels bestått av ett underlag med bedömningspunkter som varje utredare haft som utgångspunkt för sina bedömningar av undervisningens kvalitet. Detta underlag är strukturerat efter de centrala frågeställningarna i projektet och innehåller relevant författningsstöd för projektets syfte och frågeställningar.

Bedömningsunderlaget har även syftat till att skapa förutsättningar för likvärdiga bedömningar av undervisningens kvalitet. Andra sätt att säkra likvärdigheten har varit genom möten inom projektgruppen, både inför och under projektets operativa fas. Samtliga beslut har kvalitetssäkrats i olika omgångar. Rektorerna på de besökta skolorna har ombetts att faktagran-

ska de beskrivningar som besluten vilar på. Därigenom har rektorerna getts möjlighet att korrigera sakfel och ge viktig kompletterande information till utredarnas beskrivning av de områden som stått i fokus.

6 | Referenser

Berglund, I (2009). Byggarbetsplatsen som skola - eller skolan som byggarbetsplats?: En studie av byggnadsarbetarens yrkesutbildning. Stockholms universitet.

Forum för levande historia (2010). Den mångtydiga intoleransen: En studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010. Rapportserie 1:2010.

Hill, M (1998). Kompetent för det nya arbetslivet? Tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier. Göteborg universitet.

Häckner, E. et al. (1996). Bilder och motbilder. Högskolan i Luleå.

Korp, H (2003). Kunskapsbedömning: hur, vad och varför. Forskning i fokus nr 13. Myndigheten för skolutveckling.

Kvale, S (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund

Repstad, P (1999). Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Studentlitteratur, Lund.

Olsson, R (2009). Översikt och ett försök till analys av svensk forsknings- och utvecklingsarbete i samhällsdidaktik. Karlstad universitet.

Skolinspektionen (2009). Varannan i mål. Rapport 2009:1

Skolinspektionen (2010). Tillsyn och kvalitetsgranskningar 2009: Skolinspektionens erfarenheter och resultat. Dnr 40-2010:5014

Skolinspektionen (2010). Betygssättning i gymnasieskolan. Rapport 2010:12

Skolverket (1998). Gymnasieskola för alla andra: En studie om marginalisering och utslagning i gymnasieskolan. Kunskapsöversikt.

Skolverket (2000). Reformeringen av gymnasieskolan - en sammanfattande analys. Rapport nr 187.

Skolverket (2003). Ung i demokratin: gymnasieelevers kunskaper och attityder i demokrati- och samhällsfrågor. Rapport nr 232..

Skolverket (2004). Skolans roll för elevers kunskaper om demokrati.

Skolverket (2010). Risk för IG: Gymnasierektorer om skolornas stöd till elever som riskerar att inte nå målen. Rapport nr 10:1181

Skolverket (2010). Morgondagens medborgare: ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning. Rapport nr 345.

Skolverket (2010) Redovisning av uppdrag avseende examensmål och ämnesplaner för gymnasieskolan m.m. (U2009/2114/G, U2009/5688/G) samt tillägg till uppdraget (U2010/3157/G). Bilaga 1.

Skolverket. BRUK: ett verktyg för skattning och utveckling av kvalitet. Skolverket (finns på www.skolverket.se/BRUK).

Skolverket. <http://www.skolverket.se/sb/d/4187/a/22369>

SOU:2008:27. Framtidsvägen: en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen

7 | Bilagor

1. Granskade skolor och huvudmän
2. Referensgrupp
3. Frågeområden och bedömningspunkter
4. Metod och genomförande

Bilaga 1

Granskade skolor och huvudmän

Skola	Huvudman
Ållebergsgymnasiet	Falköpings kommun
Porthällagymnasiet	Partille kommun
Peder Skrivares skola	Varbergs kommun
Uddevalla gymnasieskola	Uddevalla kommun
Elof Lindälvs gymnasium	Kungsbacka kommun
Birger Sjöberggymnasiet	Vänersborgs kommun
Fågelviksgymnasiet	Tibro kommun
Viskastrandsgymnasiet	Borås kommun
Lars Kaggskolan	Kalmarsunds gymnasieförbund
Alléskolan	Sydnärkes utbildningsförbund
Carlsund	Motala kommun
Mjölby gymnasium	Mjölby kommun
Helsingborgs Praktiska Gymnasium	Baggium Utbildning AB
Nifsarpsskolan	Eksjö Fordonsutbildning AB
Växjö Praktiska Gymnasium	Baggium Utbildning AB
Enoch Thulinsgymnasiet	Landskrona, Kävlinge och Svalövs gymnasieförbund
Frans Möllergymnasiet	Landskrona, Kävlinge och Svalövs gymnasieförbund
Rönnowska gymnasiet	Helsingborgs kommun
Törnströmska gymnasiet	Karlskrona kommun
Yrkesplugget	Yrkesplugget i Sverige AB
Faluns Praktiska Gymnasium	Baggium Utbildning AB
YTC	Järfälla kommun
Martin Koch gymnasiet	Hedemora kommun
Fredrika Bremer gymnasiet	Haninge kommun
Polhemsskolan	Gävle kommun
Voxnadalens gymnasium	Ovanåker kommun
Sågbäcksgymnasiet	Huddinge kommun
Bolandsgymnasiet	Uppsala kommun

Skola	Huvudman
Slottegymnasiet	Ljusdals kommun
Västerås Praktiska Gymnasium	Baggiom Utbildning AB
Staffangymnasiet	Söderhamns kommun
Värmdö tekniska gymnasium	Värmdö tekniska Utbildningar AB
S:t Mikaelsskolan	Mora kommun
Hjalmar Lundbohmsskolan	Lapplands gymnasium
Furuhedsskolan	Kalix kommun
Hjalmar Strömerskolan	Strömsunds kommun
Liljaskolan	Vännäs kommun
Tannbergsskolan	Lycksele kommun

Bilaga 2

Referensgrupp

Staffan Larsson,

professor i pedagogik, Linköpings universitet

Ulrika Holmgren,

universitetsadjunkt, Institutionen för didaktik och pedagogisk profession,
Göteborgs universitet

Roger Olsson,

universitetsadjunkt och doktorand i pedagogiskt arbete, Centrum för de
samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik, Karlstads universitet.

Jessica Jarhall,

forskarstuderande i forskarskolan för lärare i historia och samhällskunskap,
Karlstads universitet

Anders Färdeman,

undervisningsråd, Gymnasieenheten, Skolverket

Bilaga 3

Frågeområden och bedömningspunkter

1. Utgår undervisningen från ämnets mål att sträva mot

- Lärarna använder målen att sträva mot som underlag vid planeringen av undervisningen
- Undervisningen ger möjlighet för eleven att omfatta och praktisera demokratins värdegrund och att förstå hur olika perspektiv och ideologier ger olika sätt att uppfatta samhället
- Undervisningen ger möjlighet för eleven att utveckla sin förmåga att formulera frågor, argumentera och uttrycka ståndpunkter samt utveckla den egna förmågan att aktivt delta i samhällslivet och påverka samhällsutvecklingen
- Undervisningen ger möjlighet för eleven att utveckla sin förmåga att använda olika metoder vid arbetet med samhällsfrågor och att övas i ett alltmer vetenskapligt förhållningssätt

2. Utgår undervisningen från programmålen

- 2.1. Lärarna använder programmålen som underlag vid planeringen av undervisningen
- 2.2. Lärarna i samhällskunskap samverkar med karaktärsämneslärare i utformningen av kursen
- 2.3. Rektorn tar ansvar för att det kommer till stånd samverkan mellan lärare i olika kurser så att eleverna får ett sammanhang i sina studier
- 2.4. Undervisningen ger eleven förmåga att diskutera och ta ställning till etiska frågor och förhållningssätt som rör yrkesutövningen
- 2.5. Undervisningen ger eleven kunskaper om faktorer som påverkar hälsa och säkerhet och har kännedom om hur arbetsmiljöfrågor hanteras inom berörda verksamheter samt kan verka för en god fysisk och psykosocial arbetsmiljö
- 2.6. Undervisningen ger eleven kännedom om de bestämmelser och internationella överenskommelser som gäller för området
- 2.7. Undervisningen knyter an till elevens studieinriktning

3. Utgår undervisningen från varje elevs förutsättningar, erfarenheter, behov och tänkande

- 3.1. Lärarna har insikt om elevernas skilda kunskapsnivåer och sätt att lära och utgår från detta i planeringen av undervisningen
- 3.2. Lärarna organiserar arbetet så att eleverna utvecklas efter sina egna förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga
- 3.3. Lärarna stimulerar, handleder och stödjer eleverna och ger särskilt stöd till elever med svårigheter
- 3.4. Rektorn ser till att de elever som befaras inte kommer att nå kunskapsmålen får stödundervisning

- 3.5. Rektorn ser till att åtgärdsprogram utarbetas om eleven behöver särskilt stöd
- 3.6. Lärarna ger eleverna förutsättningar att utöva inflytande genom att kontinuerligt konkretisera och förklara program mål, kursmål och betygskriterier för eleverna
- 3.7. Lärarna redovisar för eleverna på vilka grunder betygssättningen sker
- 3.8. Lärarna gör en allsidig bedömning av elevernas kunskaper
- 3.9. Lärarna planerar och utvärderar undervisningen tillsammans med eleverna
- 3.10. Lärarna låter eleverna pröva olika arbetsätt och arbetsformer

4. Arbetar skolan för att säkerställa en likvärdig bedömning av elevernas förmågor och kunskaper

- 4.1. Lärarna som undervisar i Samhällskunskap A gör en gemensam tolkning av kursplanens mål och betygskriterier
- 4.2. Rektorn ser till att lärarna ges möjlighet att arbeta med bedömningsfrågor

Bilaga 4

Metod och genomförande

I kvalitetsgranskningen har 38 gymnasieskolor ingått, sju av dessa har fristående huvudmän och övriga 31 har kommunala. De besökta skolorna är spridda över landet. I rapporten beskrivs metod och genomförande av kvalitetsgranskningen kortfattat. I denna bilaga redovisas genomförandet och de metoder som använts i granskningen mer detaljerat.

Genomförande

I projektets inledningsskede identifierades, utifrån styrdokument, forskning och dialog med projektets externa referensgrupp, ett antal olika frågor som bedömdes som centrala för projektets huvudfrågeställning, det vill säga om undervisningen är ändamålsenlig och ger eleverna möjlighet att nå målen. Dessa frågor var: Utgår undervisningen från ämnets mål att sträva mot? Utgår undervisningen från programmålen? Anpassas undervisningen efter varje elevs förutsättningar, erfarenheter, behov och tänkande? Arbetar skolorna för att säkerställa en likvärdig bedömning av elevernas förmågor och kunskaper? Dessa fyra frågor motiveras i rapporten (se syfte och frågeställningar) och har fungerat som övergripande bedömningsområden i projektet.

I projektets inledningsskede identifierades även relevanta bedömningspunkter för varje övergripande bedömningsområde. Dessa bedömningspunkter har haft funktionen att avgränsa och precisera bedömningsområdena, och på så vis syftat till att skapa förutsättningar för en strukturerad granskning av respektive bedömningsområde. Bedömningspunkterna för respektive övergripande bedömningsområde återfinns i en bilaga till denna rapport, men i det följande kommer bedömningsområdena som handlar om ämnets mål att sträva mot och programmålen att kommenteras ytterligare.

I granskningen har inte samtliga mål att sträva mot beaktats i samma utsträckning. Detta betyder inte att Skolinspektionen betraktar vissa av dessa mål som viktigare än andra, men för att skapa förutsättningar för en mer strukturerad och fokuserad granskning valdes specifika mål att sträva mot ut för en närmare granskning. Härvidlag har valet av specifika bedömningspunkter bottnat i en ambition att rikta granskningen mot förmågor av en mer allmän karaktär som rimligen kan återspeglas i flera olika arbetsområden i Samhällskunskap A. I den meningen handlade valet av dessa bedömningspunkter också om att undvika en situation där utredarna blir beroende av att ett specifikt innehåll behandlas i undervisningen under lektionsbesöken.

Konkret har valet av bedömningspunkter bland annat inneburit att fokus riktats mot huruvida undervisningen ger eleverna möjlighet att utveckla sin förmåga att aktivt delta i samhällslivet och påverka samhällsutvecklingen, i stället för målet att utveckla förmågan att delta i och påverka politiska beslut även om dessa två mål att sträva mot mycket väl kan vara sammantvinnade i undervisningen.

När det gäller bedömningsområdet som handlar om undervisningen utgår från programmålen har Skolinspektionen i denna granskning resonerat på liknande sätt som vid avgränsningen av bestämda mål att sträva mot. Eftersom programmålen gäller för utbildningen i dess helhet har det varit

nödvändigt att avgränsa vissa av bedömningspunkterna till mål som rimligen torde kunna beröras i undervisningen i Samhällskunskap A.²⁶ Tanken med dessa mer specifika program mål har varit att underlätta en diskussion mellan utredare och lärare, elever och rektorer genom att utgöra exempel på vad en undervisning inriktad mot program målen skulle kunna innebära. Men dessa bedömningspunkter har inte haft samma dignitet som målen att sträva mot, i den meningen att Skolinspektionen inte krävt åtgärder på basis av avsaknad av just dessa specifika program mål i undervisningen. Däremot har Skolinspektionen fört fram krav på åtgärder och förbättringar om lärarna inte överhuvudtaget utgår från program målen i undervisningen eller inte gör det i tillräcklig utsträckning. Skolinspektionen har i det hänseendet även bedömt i vilken utsträckning lärarna i samhällskunskap samverkar med karaktärsämneslärarna och om rektorn ger förutsättningar för en sådan samverkan.

Inom ramen för kvalitetsgranskningen har en pilotstudie genomförts. Denna syftade till att testa de arbetsverktyg (bedömningspunkter, intervju- och observationsscheman samt besluts mall) som använts i projektet. Med utgångspunkt i erfarenheterna från pilotstudien gjordes justeringar i arbetsverktygen och lämpliga upplägg för skolbesöken diskuterades.

Datainsamlingsmetoder

I kvalitetsgranskningen har olika metoder använts för att samla in data: dokumentstudier, intervjuer med elever, lärare och rektorer samt observationer av undervisningen. Därtill har informella samtal med rektorer, lärare och elever förts under besöksdagarna. Genom att på dessa sätt använda flera källor eller datatyper som underlag för bedömningarna förmodas bilden av undervisningens kvalitet bli mer heltäckande och säker. Därigenom ökar även trovärdigheten för de tolkningar som görs. Här nedan beskrivs de olika datainsamlingsmetoderna som använts.

Dokumentstudier och frågeformulär

Från skolorna har följande begärts in: skolans senaste kvalitetsredovisning, exempel på kurs- och lektionsplaneringar samt prov, utdrag ur betygskatalog, statistik som visar skolans resultat i Samhällskunskap A på bygg-, fordons- och industriprogrammet samt en förteckning över skolans lärare som undervisar i Samhällskunskap A. Inför skolbesöken begärde Skolinspektionen även in en verksamhetsbeskrivning av varje skola. I denna ombads rektorn och lärare i Samhällskunskap A att svara på ett antal olika frågor om skolan och undervisningen i samhällskunskap. Dessa frågor handlade bland annat om hur skolorna arbetar med likvärdig bedömning, hur stödundervisning ges i samhällskunskap och hur de huvudsakliga arbets- och redovisningsformerna i kursen ser ut.

Skolornas dokumentation har analyserats av Skolinspektionens utredare inför skolbesöken och använts som ett av flera underlag för de bedömningar

²⁶ Dessa program mål var följande: Undervisningen ger eleven förmåga att diskutera och ta ställning till etiska frågor och förhållningssätt som rör yrkesutövningen; undervisningen ger eleven kunskaper om faktorer som påverkar hälsa och säkerhet och har kännedom om hur arbetsmiljöfrågor hanteras inom berörda verksamheter samt kan verka för en god fysisk och psykosocial arbetsmiljö samt undervisningen ger eleven kännedom om de bestämmelser och internationella överenskommelser som gäller för området

som gjorts av undervisningens kvalitet. Vid några av skolorna har även dokumentation och kompletterande uppgifter samlats in vid besöket.

Intervjuer

Under skolbesöken har intervjuer genomförts med rektorer, lärare och elever. Intervjuerna med rektorerna genomfördes antingen som individuella intervjuer eller som gruppintervjuer, beroende på om skolan hade en eller flera så kallade programrektorer för de program granskningen avgränsats till. Rektorsintervjun varade i de flesta fall cirka en timme.

Lärarna intervjuades i grupp under cirka en och en halvtimme. I denna intervjugrupp ingick lärare som undervisade i Samhällskunskap A på de aktuella programmen och under den period granskningen ägde rum. Antalet lärare som intervjuades på varje skola varierade, beroende på skolans storlek och antalet lärare som för närvarande undervisade i kursen. För att undvika en alltför liten grupp av lärare gav Skolinspektionen skolorna möjlighet att låta lärare som undervisat i Samhällskunskap A på de aktuella programmen de senaste två åren delta i intervjun. På samtliga skolor intervjuades dock de lärare vars lektioner Skolinspektionens utredare besökt.

Eleverna intervjuades i grupp och programvis. På de skolor som har bedrivit utbildning i samtliga aktuella program betyder detta att minst tre elevintervjuer i grupp har genomförts. I varje grupp ingick mellan fyra till sex elever och intervjuerna varade i cirka en timma. Skolan ombads sköta urvalet av elever utifrån anvisningar från Skolinspektionen. Önskemålet var att skolorna antingen skulle göra ett slumpmässigt urval eller utse eleverna enligt en serie (till exempel nr 4, 8, 12 och så vidare) på klasslistan. Skolinspektionen betonade emellertid att elevernas medverkan vid intervjuerna var frivillig.

Intervjuerna kan beskrivas som halvstrukturerade. Teman och frågor var sålunda utvalda i förväg, men det fanns även utrymme för följdfrågor och diskussion mellan inspektörer och intervjuade.²⁷ Under intervjun förde utredarna anteckningar av vad som framkom under intervjun.

Valet av gruppintervju som metod bottnar i ett övervägande där för- respektive nackdelar med gruppintervjuer kontra enskilda intervjuer samt de förutsättningar och resurser som funnits för projektet har tagits i beaktande.²⁸ När det gäller intervjuerna med eleverna föll valet på gruppintervjuer eftersom det gav möjlighet att samtala med fler elever än vad som skulle vara möjligt om enskilda intervjuer hade genomförts. Eftersom det kan förmodas att det är en annorlunda situation för eleverna att bli intervjuade av Skolinspektionen, antogs även att intervjuer i grupp skulle kunna få eleverna att känna sig mer bekväma. Valet att intervju lärarna, eller rektorerna i de fall då det funnits mer än en ansvarig rektor med anknytning till aktuella program, i grupp var också praktiskt, i den meningen att det vid större skolor är tidsbesparande att samla berörda lärare till ett och samma intervjutillfälle. Ett ytterligare skäl för valet att intervju lärare i grupp var att skapa förutsättningar för "fylligare" intervjuer, då gruppintervjuer kan skapa en dynamik i intervju-situationen där vad en säger följs upp av andra i intervjugruppen och där olika uppfattningar kan brytas mot varandra. Lärarna har även haft möjlighet

²⁷ Se Kvale, S (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund.

²⁸ För ytterligare beskrivning av gruppintervjuers för- och nackdelar, se Repstad, P (1999). Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap. Studentlitteratur, Lund

att föra fram uppfattningar och information vid samtal som skett i anslutning till lektionsbesöken, om de av något skäl inte har velat uttrycka sin uppfattning i någon fråga under gruppintervjun.

I samtliga fall har Skolinspektionens utredare försökt att skapa ett så öppet samtalsklimat som möjligt. Varje skolbesök inleddes med en avstämning med rektorer och ett kortare informationsmöte med lärarna, vilket således innebar att lärarna fick möjlighet att träffa utredarna både före observationerna och intervjun. I flera fall hade även eleverna innan intervjuerna mött utredarna under lektionsbesök. Intervjuerna genomfördes i ostörda rum på skolorna.

Observationer

Vid besöken observerades ett antal lektioner i Samhällskunskap A i sin helhet. Hur många lektioner som observerades varierar mellan skolorna, beroende på skolornas storlek och antal lektioner som var möjliga att observera under skolbesöken. Som stöd för observationerna hade inspektörerna ett observationsschema med olika fokusområden med tillhörande indikatorer som knöt an till kvalitetsgranskningen frågeställningar. Lektionsbesöken utgjorde även ett underlag för de efterföljande intervjuerna med elever och lärare, till exempel genom att händelser, arbetssätt och det ämnesområde som behandlades under lektionen kunde beskrivas med informanternas egna ord. Motsvarande funktion hade observationerna även när det gällde informella samtal som ägde rum med lärare såväl som elever i anslutning till lektionsbesöken.

Analysen av de skriftliga bedömningsunderlagen

Inom ramen för kvalitetsgranskningen har även ett urval av skriftliga bedömningsunderlag analyserats. Syftet med att granska de skriftliga bedömningsunderlagen har varit att undersöka om de speglar samtliga nivåer i de nationella betygskriterierna i kursplanen. Därvid har även ett intresse för om det går att urskilja betygs- och kunskapsspecifika förväntningar på eleverna i bedömningsunderlagen funnits.

De analyserade bedömningsunderlagen består främst av skriftliga prov, men i urvalet finns även inlämningsuppgifter. Totalt rör det sig om 38 bedömningsunderlag, varav 32 är skriftliga prov och sex är inlämningsuppgifter. Inför varje skolbesök begärde Skolinspektionen att skolorna skulle skicka in exempel på bedömningsunderlag som använts i Samhällskunskap A på de granskade programmen. De 38 bedömningsunderlagen som här har analyserats utgör således ett urval av det totala antalet bedömningsunderlag som skolorna själva valt att skicka in till Skolinspektionen. Detta urval har gjorts slumpmässigt.

Skolinspektionen vill i sammanhanget understryka att granskningen av bedömningsunderlag inte är representativ, utan mer har karaktären av ett "stickprov". Det är också viktigt att understryka att denna granskning inte avser att uttala sig om vad som ligger till grund för den faktiska betygssättningen av eleven. För att kunna sätta ett korrekt betyg ska läraren utnyttja all tillgänglig information om elevens kunskaper i förhållande till kraven i kursplanen samt göra en allsidig bedömning av kunskaperna. Det är alltså troligt att eleverna som har genomfört något av de analyserade skriftliga proven också

har haft möjlighet att visa sina kunskaper på andra sätt, till exempel genom klassrumsdiskussioner eller andra uppgifter. Att rikta fokus mot skriftliga bedömningsunderlag är ändå motiverat eftersom utformningen av dylika test påverkar elevernas inlärningsstrategier, det vill säga eleverna riktar sin uppmärksamhet och ansträngningar mot sådant de "vet" eller förväntar sig ska komma på provet.²⁹

Granskningen har genomförts av Jessica Jarhall, som ingår i projektets referensgrupp, och har resulterat i en arbetsrapport. Resultatet redovisas under relevant avsnitt i denna rapport.

²⁹ Korp, H (2003). Kunskapsbedömning: hur, vad och varför. Forskning i fokus nr 13. Myndigheten för skolutveckling.

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.